

пинення інших видів забезпечення виконання зобов'язання, незалежно від ступеня їх подібності в суті відносин чи найменуванні сторін.

Крім того, сприйняття положення ч. 1 ст. 583 ЦК України про те, що заставадавець може бути боржник або третя особа (майновий поручитель), як підстави для застосуван-

ня ст. 559 ЦК України суперечить змісту ст. 8 ЦК України щодо аналогії закону. Правові статуси поручителя і майнового поручителя врегульовані окремо, з суттєвими видовими відмінностями, достатніми для їх розрізнення і для вирішення спорів з їх участю шляхом безпосереднього застосування відповідних норм цивільного закону.

ПРО ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ ПОРУКИ НЕДІЙСНИМ

Товариство звернулося до господарського суду з позовом до Комерційного банку (відповідач-1) та Банку (відповідач-2) про визнання недійсним договору поруки від 21.03.2011 р., укладеного між відповідачами.

Позов мотивований тим, що оспорюваний договір укладений з порушенням вимог чинного законодавства: без згоди позивача та без наміру створити будь-які цивільно-правові наслідки.

Відповідач-1 позов не визнав, пославшись на безпідставність доводів позивача про фіктивність договору поруки. Зауважив, що чинне законодавство не вимагає згоди боржника на укладання договору поруки з третьою особою, оскільки договір поруки не впливає безпосередньо на права та обов'язки боржника (позивача).

Рішенням місцевого господарського суду позов задоволений повністю. Задовольняючи позов місцевий господарський суд виходив з того, що оспорюваний договір поруки від 21.03.2011 р. б/н створює безпосередній вплив на права та обов'язки боржника – позивача у справі, проте позивач не є стороною договору, він укладений без згоди боржника та не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Постановою апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Як встановлено місцевим та апеляційним господарськими судами, 15 червня 2007 року між відповідачем-1 (кредитор) та позивачем (позичальник) укладено кредитний договір, за умовами якого відповідач-1 зобов'язався надати позивачу строковий кредит у формі

поновлюваної кредитної лінії з лімітом кредитування 300000 доларів США; мета надання кредиту – поповнення оборотних коштів; строк повернення кредиту – 11 липня 2010 року; процента ставка – 13,6% річних.

21 березня 2011 року між відповідачем-1 (кредитор) та відповідачем-2 (поручитель) укладений договір поруки б/н, предметом якого є надання поруки поручителем перед кредитором за виконання позивачем (боржником) всіх своїх обов'язків за кредитним договором від 15 червня 2007 року.

Предметом спору в цій справі є вимога позивача про визнання недійсним договору поруки б/н від 21.03.2011 р. як такого, що суперечить вимогам статей 203, 234, 511, 557 Цивільного кодексу України, оскільки, згідно з висновками позивача, договір не спрямований на реальне настання наслідків, що обумовлені ним, безпосередньо впливає на права та обов'язки позичальника та укладений за відсутності згоди, дозволу та волі боржника.

Приймаючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, послався на те, що договір поруки, що оспорюється боржником, є недійсним як такий, що суперечить статтям 511, 556 Цивільного кодексу України, оскільки укладений без попередньої згоди або повідомлення боржника – позивача у справі (при цьому встановлює для боржника обов'язок здійснити відшкодування на користь поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою), а також є таким, що не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Не погоджуючись із судовими рішеннями господарських судів першої та апеляційної інстанцій, відповідач-1 звернувся до Вищого господарського суду з касаційною скаргою, в якій просить скасувати рішення місцевого господарського суду та постанову апеляційного господарського суду, прийняти нове рішення, яким у позові відмовити повністю.

В обґрунтування своїх вимог відповідач-1 послався на те, що судами першої та апеляційної інстанцій порушені норми матеріального права, зокрема: статті 203, 215, 511, 553, 554 Цивільного кодексу України, а судом апеляційної інстанції не враховані роз'яснення, які викладені в п. 1 інформаційного листа ВГСУ від 21.11.2011 р. № 01-06/1624/2011 «Про практику застосування Вищим господарським судом України у розгляді справ окремих норм матеріального права», що призвело до прийняття незаконних судових рішень у справі.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представника скаржника, перевіrivши згідно з ч. 2 ст. 111⁵, ч. 1 ст. 111⁷ Господарського процесуального кодексу України наявні матеріали справи на предмет правильності юридичної оцінки обставин справи та повноти їх встановлення в судових рішеннях, а також правильності застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального та процесуального права, Вищий господарський суд України дійшов висновків, що рішення господарського суду першої інстанції та постанова апеляційного господарського суду підлягають скасуванню з огляду на таке.

Так, відповідно до статей 553, 554 Цивільного кодексу України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Разом з тим законодавством України не передбачено та зі змісту правовідносин поруки не впливає обов'язку кредитора або по-

ручителя за договором поруки отримувати згоду боржника на укладення такого договору. Отже, висновки судів з цього приводу ґрунтуються на невірному тлумаченні та неправильному застосуванні норм ЦК України.

Постановляючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції помилково виходив з приписів ст. 511 Цивільного кодексу України та застосував цю норму до спірних правовідносин, оскільки договір поруки не створює обов'язків для будь-яких інших осіб, крім сторін за цим договором, в тому числі не передбачає виникнення або, навпаки, припинення будь-яких прав та обов'язків боржника. Договір поруки є двостороннім правомочинном, що укладається з метою врегулювання відносин між кредитором і поручителем. Що ж до боржника, то він стороною договору поруки не виступає, а є учасником (стороною) в зобов'язанні, забезпеченому порукою, при цьому обсяг відповідальності боржника не змінюється, оскільки до поручителя переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, а відповідно, договір поруки жодним чином не впливає на права та обов'язки боржника.

Крім того, слід зауважити, що наслідком виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 512, ч. 2 ст. 556 Цивільного кодексу України може бути зміна кредитора у зобов'язанні, що відповідно до ч. 1 ст. 516 Цивільного кодексу України здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом.

Умовами кредитного договору не встановлено заборону на зміну кредитора у зобов'язанні за відсутності згоди позичальника. Навпаки, умовами кредитного договору сторони погодили, що обов'язки позичальника за згодою банку можуть бути виконані іншою особою.

Таким чином, враховуючи те, що ані чинним законодавством, ані умовами кредитного договору не передбачено отримання згоди боржника на укладення договору поруки між кредитором та поручителем, висновок господарських судів про те, що однією зі

сторін договору поруки має бути боржник і що такий договір має укладатися за наявності волевиявлення останнього, суперечить статтям 511, 512, 553, 554, 556 Цивільного кодексу України. Невірне тлумачення судом зазначених норм призвело до безпідставного визнання договору поруки недійсним.

Помилковими є також висновок місцевого господарського суду про недійсність договору поруки як такого, що не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним, тобто є фіктивним правочинном (ст. 234 Цивільного кодексу України), оскільки, по-перше, судом не зазначено та не встановлено жодних ознак фіктивності договору, по-друге, із даних, що містяться у матеріалах справи, зокрема з ухвали районного суду про відкриття провадження у справі за позовом Комерційного банку до Товариства, фізичних осіб та Банку про стягнення солідарно заборгованості, впливає, що сторони договору поруки дійсно мали на меті досягти відповідного правового результату.

Відсутність згоди позичальника на укладення договору поруки та неповідомлення його про вчинення такого договору між кредитором і поручителем не можуть самі по собі свідчити про фіктивність договору поруки.

Визнання судом оспорюваного договору недійсним з посиланням на те, що неможливість повідомити поручителя про виконання зобов'язання перед кредитором відповідно до ст. 557 Цивільного кодексу України може призвести до небажаних наслідків для позивача, зокрема подвійної сплати суми основного зобов'язання, є помилковим, оскільки законом не встановлені правові наслідки неповідомлення боржника про укладення договору поруки у вигляді недійсності даного договору. Ризик неповідомлення боржника про вимогу кредитора та виконання зобов'язання замість боржника несе поручитель, який у такому випадку та за умови, що зобов'язання було виконано боржником, відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 555, ч. 2 ст. 557 Цивільного кодексу України має право стягнути з кредитора безпідставно одержане.

Відтак, з урахуванням викладеного, немає правових підстав для задоволення позо-

ву про визнання оспорюваного договору поруки недійсним.

* * *

Згідно з ч. 1 ст. 215 Цивільного кодексу України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1–3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу.

Відповідно до частин 3, 5 ст. 203 Цивільного кодексу України волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Отже, чинним законодавством визначено, що договір може бути визнаний недійсним лише з підстав, передбачених законом.

Відповідно до статей 553, 554 Цивільного кодексу України за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Виходячи із положень статей 553, 554, 626 Цивільного кодексу України договір поруки є двостороннім правочинном, що укладається з метою врегулювання відносин між кредитором і поручителем, порука створює права для кредитора та обов'язки для поручителя, безпосередньо на права та обов'язки боржника цей вид забезпечення виконання зобов'язання не впливає, оскільки зобов'язання боржника в цьому випадку не встановлюються, не припиняються, не змінюються.

Крім того, наслідком виконання поручителем зобов'язання, забезпеченого порукою, відповідно до ч. 2 ст. 556, п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України може бути заміна кредитора у зобов'язанні, що згідно з ч. 1 ст. 516 Цивільного кодексу України здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом.

Умовами кредитного договору не встановлено заборону на заміну кредитора у зобов'язанні за відсутності згоди позичальни-

ка. Натомість окремим пунктом кредитного договору сторони погодили, що обов'язки позичальника за згодою банку можуть бути виконані іншою особою.

Також судами не було встановлено фактичних обставин стосовно того, що оспорюваний

договір не спрямований на реальне настання правових наслідків, обумовлених ним.

За таких обставин обґрунтованими є висновки про відсутність правових підстав для визнання оспорюваного договору поруки недійсним.

ПРО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРІВ ПОРУКИ ТА ІПОТЕКИ

Підприємство (позивач) звернулося до господарського суду з позовом до Банку (відповідач) про розірвання договору поруки та розірвання договору іпотеки, укладених між Банком та Підприємством (поручитель, іпотекодавець). Третіми особами, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача є Нотаріус (третя особа-1) та Фізична особа (позичальник за кредитним договором, третя особа-2).

В обґрунтування позову позивач зазначив, що відповідач без згоди позивача збільшив відсоткову ставку за кредитним договором, на забезпечення виконання якого було укладено спірні договори, внаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності, що суперечить положенням статей 559, 651 Цивільного кодексу України.

Так, свої позовні вимоги в частині підстав розірвання договору поруки позивач обґрунтував тим, що Банк без згоди позивача, який є поручителем за кредитним договором, збільшив процентну ставку за користування кредитом, що призвело до збільшення зобов'язань позивача за договором поруки та до істотного порушення вимоги ч. 1 ст. 559 ЦК України. Позивач послався на ч. 2 ст. 651 ЦК України як на підставу для розірвання договору поруки на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Щодо підстав розірвання договору іпотеки позивач зазначив, що відповідно до ч. 2 ст. 604 ЦК України зобов'язання припиняються за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами (новація). Позивач вважає, що при укладенні додаткового договору сторони узгодили заміну пер-

вісного зобов'язання іншим зобов'язанням, встановивши інший розмір відсотків за користування кредитом, що є підставою для припинення додаткових зобов'язань, пов'язаних з первісним зобов'язанням. Позивач вважає, що в цьому випадку має бути саме припинення зобов'язань, а не внесення змін до договору, що спричиняє необхідність застосування наслідків, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про іпотеку», оскільки в силу цієї статті іпотека припиняється у разі припинення основного зобов'язання, та ч. 1 ст. 559 ЦК України, згідно з якою порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання.

Позивач також послався на те, що укладений договір іпотеки у розумінні ст. 1 Закону України «Про іпотеку» є, власне, договором майнової поруки, тому до таких правовідносин слід застосовувати норми параграфу «Порука» Цивільного кодексу України.

Як встановлено господарськими судами попередніх інстанцій, між Банком (відповідачем) та Фізичною особою (позичальником, третьою особою-2) був укладений кредитний договір, відповідно до умов якого встановлена процедура та умови надання банком у майбутньому кредитів у рамках траншевої кредитної лінії в національній валюті України або в іноземних валютах в межах загальної суми 180000 доларів США за офіційним курсом Національного банку України на дату укладення кожної додаткової угоди до цього договору про надання кредиту, що є його невід'ємною частиною.

Також згідно з умовами кредитного договору кредитні зобов'язання банку та зобов'язання позичальника щодо повернення кредитів, сплати процентів, а також інші права та обов'язки сторін, передбачені цим догово-